

**Polskie wyrażenia
o funkcji dopowiedzeniowej
– historia i współczesność**

Magdalena Pastuch

**Polskie wyrażenia
o funkcji dopowiedzeniowej
– historia i współczesność**

Recenzent
Ewa Młynarczyk

Redaktor inicjujący
Szymon Hantkiewicz

Redaktor
Barbara Konopka

Projekt okładki i redakcja techniczna
Małgorzata Pleśniar

Korekta
Marzena Marczyk

Łamanie
Bogusław Chruściński

Copyright © 2020 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

<https://orcid.org/0000-0001-6960-7191>

Pastuch, Magdalena

Polskie wyrażenia o funkcji dopowiedzeniowej :
historia i współczesność / Magdalena Pastuch.
– Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 2020

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawnictwo@us.edu.pl

<https://doi.org/10.31261/PN.3944>

ISBN 978-83-226-3883-5
(wersja drukowana)

ISBN 978-83-226-3884-2
(wersja elektroniczna)

Druk i oprawa
Volumina.pl Daniel Krzanowski
ul. Księcia Witolda 7–9
71-063 Szczecin

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 9,5. Liczba arkuszy wydawniczych: 11,5. Publikację wydrukowano na papierze offsetowym kl. III, 90 g. PN 3944. Cena 24,90 zł (w tym VAT).

Spis treści

Wykaz skrótów bibliograficznych	7
ROZDZIAŁ I	
O czym jest ta książka? Wprowadzenie do tematu	9
1. Zakreślenie obszaru badawczego	9
2. Jaka diachronia?	14
3. Cel badań	17
4. Układ pracy	18
ROZDZIAŁ II	
Podstawowe problemy metodologiczne i metodyczne	21
1. Wybór perspektywy badawczej: leksykologiczna czy składniowa?	22
2. Determinacja przez funkcję. Niezdaniowy akt mowy vs. jednostka języka	25
3. O materiale i terminologii	33
ROZDZIAŁ III	
Wyrażenia o wartości zaprzeczającej: <i>nie</i> i bliskoznaczniki	43
1. <i>Nie</i> – geneza, etymologia, znaczenie i funkcja	44
2. Leksykograficzna i gramatyczna kwalifikacja jednostek o postaci <i>nie</i> oraz <i>ni</i>	52
3. Semantyczne równoważniki odpowiedzi negatywnej o postaci <i>nie</i>	58
ROZDZIAŁ IV	
Wyrażenia o wartości potwierdzającej: <i>tak</i> i bliskoznaczniki	73
1. <i>Tak</i> – geneza, etymologia, znaczenie i funkcja	73
2. Leksykograficzna i gramatyczna kwalifikacja <i>tak</i>	77
3. Semantyczne równoważniki odpowiedzi pozytywnej o postaci <i>tak</i>	85

ROZDZIAŁ V

Pomiędzy <i>tak</i> i <i>nie</i>. Odpowiedzi wyrażające niepewność	108
1. Od wieloznaczności do niepewności: przypadek <i>chyba</i>	110
2. Od formy gramatycznej do samodzielności wypowiedzeniowej: przypadek <i>może</i> (<i>być może</i>)	112
3. Od wyrażenia przyimkowego do samodzielnej odpowiedzi: przypadek <i>zapewne</i>	114
4. Od przysłówkowego wariantu do funkcji dopowiedzeniowej: przypadek <i>podobno/podobnież</i> (<i>prawdopodobnie, ponoł/ponoć</i>)	117
5. Od zleksykalizowanej formy gramatycznej do autonomicznego wypowiedzenia: przypadek <i>najwyraźniej</i> (<i>najprawdopodobniej, najwidoczniej, najpewniej</i>)	122

ROZDZIAŁ VI

Konkluzje i perspektywy badawcze	127
Bibliografia	135
Źródła	135
Opracowania	137
Indeks wyrażen opisanych lub wzmiankowanych w pracy	145
Summary	147
Резюме	149

Wykaz skrótów bibliograficznych

- DS – *Dramaty staropolskie. Antologia.* Cyfra rzymska – numer tomu, cyfra arabska – numer strony
- F19 – *Korpus polszczyzny 1830–1918*
- ISJP – *Inny słownik języka polskiego.* Red. M. Bańko
- KorBa – *Elektroniczny Korpus Tekstów Polskich z XVII i XVIII wieku (do 1772 r.)*
- NKJP – *Narodowy Korpus Języka Polskiego*
- SBan – Bańkowski A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*
- SBo – Boryś W. *Słownik etymologiczny języka polskiego*
- SBruck – Brückner A. *Słownik etymologiczny języka polskiego*
- SDor – *Słownik języka polskiego.* Red. W. Doroszewski
- SEMa – Mańczak W. *Polski słownik etymologiczny*
- SGPP – Grochowski M, Kisiel A., Żabowska M. *Słownik gniazdowy partykuł polskich*
- SL – Linde S.B. *Słownik języka polskiego*
- Sstp – *Słownik staropolski.* Red. S. Urbańczyk
- SW – (słownik warszawski) *Słownik języka polskiego.* Red. J. Karłowicz, A. Kryński, W. Niedźwiedzki
- SXVI – *Słownik polszczyzny XVI wieku.* Red. M.R. Mayenowa i in.
- USJP – *Uniwersalny słownik języka polskiego.* Red. S. Dubisz
- WSJP – *Wielki słownik języka polskiego.* Red. P. Żmigrodzki

O czym jest ta książka? Wprowadzenie do tematu*

Powinniśmy przeczesać świat nie w poszukiwaniu prawdziwej odpowiedzi, lecz prawdziwego pytania

John Maxwell Coetzee, *Lata szkolne Jezusa*

Zamysł tej monografii rodził się dość długo. Decyzja o takim sprofilowaniu, jakie sugeruje tytuł (funkcjonalnym), poprzedzona była badaniami nad grupą tzw. dopowiedzeń, które jako część mowy zostały wyodrębnione i nazwane przez Romana Laskowskiego w 1984 roku (Laskowski 1984). Badania te zawsze oparte były na materiale zarówno historycznym, jak i współczesnym (Pastuch 2014, 2015, 2016, 2017; Pastuchowa 2015). Punkt wyjścia stanowiła pełna akceptacja ustaleń językoznawców synchronicznych i przekonanie, że można je w pełni (lub prawie w pełni) wykorzystać w badaniach o charakterze panchronicznym. W trakcie badań materiałowych okazało się, że decyzja Laskowskiego o wyodrębnieniu dopowiedzeń budzi kontrowersje, jeśli próbujemy ją odnieść także do materiału historycznego, w argumentacji występują punkty sporne, a sama decyzja bywa kwestionowana (np. Gruszczyński 1987; Wajszczuk 2005).

1. Zakreślenie obszaru badawczego

Jedną z podstawowych i pierwszych w sensie chronologicznym niezbędnych czynności badacza jest wyodrębnienie obszaru badawczego. Powinno się to

* W tym rozdziale wykorzystuję fragmenty mojego artykułu „Słowa-kameleony” – jak badać dopowiedzenia w tekście staropolskim (Pastuchowa 2015b).

zrobić zarówno z naukowego obowiązku, jak i w trosce o przyszłego czytelnika swoich rozważań. Jak pisze Magdalena Danielewiczowa we wstępie do *Verba Polona abscondita*:

W językoznawstwie, a właściwie w całej nauce z filozofią na czele, rzeczą absolutnie podstawową jest właściwe wyodrębnienie przedmiotu opisu. Chodzi bowiem o to, żeby opisywać to, co jest, a nie to, czego nie ma. Studium niebytu, choćby było nad wyraz uczone i rygorystyczne, a przy tym pięknie sformalizowane, jest z naukowego punktu widzenia zupełnie nieinteresujące. (Bogusławski, Danielewiczowa 2005: 8)

W przypadku tematu, który podejmuję, nie jest to zadanie oczywiste i wymaga dokładnego przedstawienia. Przedmiotem zainteresowania uczyniłam wyrażenia, które mogą wystąpić w funkcji odpowiedzi na pytanie rozstrzygnięcia i mają wartość, która, ujmując rzecz najbardziej ogólnie, odpowiada jednostkom *tak, nie, chyba*. Nie tworzą one jednorodnej grupy, której można by przypisać precyzyjną charakterystykę – nie są zatem kategorią w rozumieniu językoznawczym. Stanowią jednak klasę, która pełni w komunikacji językowej określoną funkcję i można stworzyć ogólny opis semantyczny podzbiorów, które wchodzą w jej skład. Decyzja o rezygnacji z opisu *dopowiedzeń* jako części mowy podyktowana była kilkoma względami, jednakże fundamentalne znaczenie miał cel, jaki sobie postawiłam: opis klasy funkcjonalnej w perspektywie diachronicznej, ze szczególnym zwróceniem uwagi na przemiany w obrębie tego zbioru oraz na genezę poszczególnych jednostek i/lub wyrażań. Wszelkich ustaleń dokonuję zatem na podstawie materiału współczesnego i historycznego. Takie podejście daje możliwość czynienia pewnych uogólnień odnoszących się do polszczyzny w ogóle, nie tylko do wybranego poziomu synchronicznego.

Nie bez znaczenia dla oglądu interesujących mnie faktów językowych jest też to, że w ostatnim półwieczu badania nad tzw. wyrażeniami funkcyjnymi doprowadziły do wielu nowych ustaleń i, co jeszcze istotniejsze, kazały zrewidować dotychczasowe sądy. Intensywny przyrost wiedzy lingwistycznej na dany temat stawia badacza w dwoistej sytuacji: z jednej strony pozwala to na weryfikację własnych hipotez, ułatwia podejmowanie decyzji, z drugiej zaś – onieśmiela i przytłacza. Można by więc powiedzieć, że czynniki, które muszą uwzględnić, zakreślając pole badawcze, pochodzą z różnych poziomów. Powinam bowiem odnieść się do przeszłości i teraźniejszości języka oraz do danych językowych i językoznawczych.

Przedstawiana praca nie dotyczy, jak wspomniałam, w swym podstawowym zrębie, jasno określonej, już nazwanej w badaniach językoznawczych, kategorii. W refleksji nad kategoryzacją wyrażań językowych od zawsze zwracano przede wszystkim uwagę na istnienie zbiorów wyrażań odnoszących się do tego, *o czym*

się mówi, i do tego, co się o tym mówi¹, czyli rzeczowników i czasowników. Jednakże nie można zapominać, i nie uchodziło to również uwadze filozofów i językoznawców, że, jak piszą autorzy dzieła rekapitulującego teoretyczne rozważania o języku:

[...] istnieje ogromna, pstra masa wyrażen radykalnie odmiennych od kanonicznych imion i czasowników, ale jednocześnie ściśle z nimi współpracujących, a więc „składniowo relewantnych”. Poza takimi wyrażeniami składniowo relewantnymi pozostaje jeszcze inna gromada wyrażen, wyrażen w szczególny sposób obcych imionom i czasownikom, bo swoiście „askładniowych”, synkretycznych, wyrażen o charakterze gotowych wypowiedzeń: są to „wykrzykniki” lub wyrażenia jakoś w stosunku do nich pokrewne – pokrewnych właśnie ze względu na brak towarzyszących im „miejsc do zapełnienia”, czyli, jak się to określa, „miejsc walencyjnych”. (Bogusławski, Drzazgowska 2016: 633)

Jak jasno wynika z wcześniejszych uwag, w polu mojej obserwacji znajdują się właśnie te „askładniowe, synkretyczne wyrażenia o charakterze gotowych wypowiedzeń”, a zatem praca jest historycznym opisem grupy jednostek, które występują w jednorodnej funkcji: są to jednostki, które mogą samodzielnie stanowić odpowiedź na pytanie o rozstrzygnięcie. Tworzą one podzbiór tzw. dopowiedzeń, które w jednym z istniejących podziałów na części mowy (Laskowski 1984) zostały wyodrębnione jako mająca swoją charakterystykę część mowy. Wśród dopowiedzeń mieszczą się bowiem również te, które konstytuują samodzielne wypowiedzenie, są kontekstualne, nie muszą jednak być odpowiedzią na pytanie o rozstrzygnięcie – zalicza do nich Laskowski także na przykład kontekstualne, samodzielne syntaktycznie *właśnie*, zob.:

On musi tam pójść. – Właśnie².

W literaturze lingwistycznej (por. np. Holmberg 2016³) obecne jest rozróżnienie na *answers* (odpowiedzi) i *rejoinders* (repliki). W niniejszej monografii zajmuję się przede wszystkim odpowiedziami, natomiast o tzw. replikach jedynie wspominam, zauważając ich odrębność, w rozdziale VI. Dopowiedzenia są zatem w takim rozumieniu szerszym zbiorem wyrażen: mieszczą się w nim

¹ Podział ten odnosi się do wyróżniania tematu i rematu.

² Podkreślenia w przykładach – M.P.

³ Andreas Holmberg odwołuje się tu do rozróżnienia, jakiego dokonali Michael A. Halliday i Ruqaiya Hasan (1976: 206), którzy przez *rejoinders* rozumieją wszelkie wypowiedzenia następujące bezpośrednio po wypowiedzi nadawcy i które są ściśle z nią powiązane. *Responses* mieszczą się w tej grupie, ale następują po pytaniu o rozstrzygnięcie (Halliday, Hasan 1976, za: Holmberg 2016: 8, przypis 4).

odpowiedzi i repliki. Nadrzędne miejsce zajmują tu jednostki tak i nie, mogące być nie tylko następnikami pytań o rozstrzygnięcie, ale również wyrazem zgody lub niezgody z poprzedzającą je wypowiedzią:

*Przecież łatwiej byłoby panu żyć, gdyby miał pan kogoś przy sobie. – **Tak**, ale myślisz, że każda kobieta, tak, jak moja żona, zrozumiałaby moje hobby? (NKJP)*

*Stało się coś? – **Tak** – odezwał się Marian. (NKJP)*

*Ja dużo rozumiem, więcej, niż myślisz. Powiedz mi... – **Nie**, tego nie... (NKJP)*

*Nie zauważyliście nikogo? – **Nie**. – Szukaliście? – Pytanie! – oburzył się Julek. (NKJP)*

Oczywiście, w zakres tego zbioru wchodzi również jednostki typu *chyba, może, pewnie* itp., które także mogą być polifunkcyjne, to znaczy mogą wystąpić zarówno jako *odpowiedzi*, jak i jako *repliki*, na przykład:

*Złe energie go zmogły? – **Chyba**. (NKJP)*

*Nie widziałam jej zresztą prawie pół roku. Może jej to już przeszło. – **Chyba** – zastanowił się Jan. (NKJP)*

*I co, posunął się za daleko? – **Może**. (NKJP)*

*To jest bardzo spójne, co pani mówi... tylko wydawało mi się, że parę miesięcy temu miała pani dla niej odrobinę sympatii, chciała jej pani pomóc. – **Może**... Paru rzeczy wtedy nie wiedziałam. (NKJP)*

*Mogę do ciebie wpaść gdzieś za godzinkę? – **Pewnie**. (NKJP)*

*Cholernie ciepłutki jesteś. – **Pewnie**. (NKJP)*

We wcześniejszych tekstach (zob. Pastuchowa 2015b) odnosiłam się do stworzonego przez Adama Dobaczewskiego (Dobaczewski 1998) opisu współczesnych dopowiedzeń potwierdzających, jednakże w trakcie dalszych badań uznałam, że w odniesieniu do materiału historycznego nie można przeprowadzić testów potwierdzających bądź wykluczających przynależność do wyodrębnionej współcześnie kategorii. Postanowiłam zatem ze zbioru „minireplik dialogowych TAK/NIE” (Dobaczewski 2014: 125) wydzielić te, które pełnią funkcję odpowiedzi, i zająć się ich opisem. Koniecznie należy tu dodać, że w moim materiale znalazły się zarówno te jednostki, którym w opisach gramatycznych nadaje się etykietkę *dopowiedzenie*, jak i te, które są *partykułami* występującymi w określonym kontekście wypowiedzeniowym jako samodzielna odpowiedź na pytanie. Jako pośrednią akceptację takiego wyboru można by potraktować cytaty z książki *Wyrażenia funkcyjne w średniowiecznej polszczyźnie z perspektywy składniowej. Wybrane problemy badawcze* (Mika, Słoboda 2015). Autorzy piszą, odwołując się do ustaleń Macieja Grochowskiego:

Do wyrażen funkcyjnych zalicza się więc przyimki, zaimki, spójniki, partykuły oraz inne wyrażenia, które nie mają odniesienia przedmiotowego, ale pełnią istotną funkcję w procesie konstruowania zdania i tekstu, a także są wykładnikami ich oceny przez mówiącego. (Mika, Słoboda 2015: 11)

Dla mnie szczególnie ważne jest w tym cytacie określenie „inne wyrażenia”, bo otwiera ono pole badawcze, które wydało mi się interesujące – bez wyraźnych granic, wymykające się precyzyjnym klasyfikacjom, ale jednak mające swoje wyznaczniki, spełniające określone kryteria – głównie semantyczne i funkcjonalne, ale także pragmatyczne. A przecież uznany badacz jednostek funkcyjnych tak skonkludował jedno ze swoich wystąpień na temat partykuł:

Wyróżnianie i opis klas leksemów, w tym także partykuł, na podstawie kryteriów wyłącznie składniowych (formalnych i funkcjonalnych), bez powiązania z miejscem jednostek tych klas w strukturze semantycznej zdania i wypowiedzenia, jest przedsięwzięciem bezproduktywnym, które musi zostać skazane na niepowodzenie. (Grochowski 2009: 34)

I tutaj pojawia się drugie ważne kryterium konieczne do zarysowania terenu badań, a mianowicie czas. W odniesieniu do profilu prowadzonych dociekań bardzo ważne jest określenie miejsca, jakie zajmuje w nich ta kategoria. Wspominałam, że źródłem materiału są teksty dawne i współczesne, i że interesuje mnie ogląd diachroniczny, jednakże wymaga to doprecyzowania. Trzeba bowiem zaznaczyć, iż przez historię rozumiem procesualne kształtowanie się faktu historycznego, a nie tworzenie kolejnych płaszczyzn synchronicznych, których zestawienie dałoby odpowiedź na pytanie, jak krok po kroku przebiegał rozwój, jakie zmiany zaszły w wyodrębnionym obszarze badawczym. Wydaje się, że najodpowiedniejsze dla takiego rozumienia historii byłoby pojęcie panchronii. Ponieważ jednak nie funkcjonuje ono w językoznawstwie jako termin⁴, konieczne jest jego uściślenie. Przyjmuję bowiem, jak większość badaczy historii, że „różnic pomiędzy synchronią i diachronią nie da się przedstawić za pomocą formalnych i binarnych przeciwstawień” (Łozowski 1999: 25). W moim rozumieniu panchronia to holistyczne spojrzenie na język, realizujące się w takim opisie, którego celem nie jest przypisywanie określonych zmian określonym momentom czasowym. W wielu przypadkach nie da się tego zrobić i nie ma potrzeby, żeby to robić. Interesuje mnie natomiast, jak było kiedyś, jak jest dzisiaj, i próba odpowiedzi na pytanie o to, jakie mechanizmy doprowadziły do zmiany. Wskazanie mechanizmów nie zawsze jest możliwe – wówczas ograniczam się do wskazania

⁴ Nie znaczy to oczywiście, że nie występuje w pracach lingwistycznych, ale że bywa różnie rozumiany. Píše na ten temat szczegółowo Przemysław Łozowski w artykule *Panchronia, czyli językoznawstwo bez synchronii* (Łozowski 1999).

różnic i podobieństw pomiędzy stanem dawnym i współczesnym. Takie podejście widoczne jest na przykład w pracach historycznosłowotwórczych, które były prowadzone w końcu lat dziewięćdziesiątych XX wieku w Uniwersytecie Śląskim, w których zostało zastosowane pojęcie ewolucji perspektywicznej (zob. np. Kleszczowa 1998; Janowska, Pastuchowa 2005). Nie chodzi zatem o nieostrość granic pomiędzy diachronią a synchronią, ale o holistyczną wizję języka. Rezultatem takiego oglądu powinien być obraz scalający, podkreślający ciągłość zjawisk językowych. Konsekwencji zaś jest kilka: koncentracja nie tylko na funkcji (bo to charakteryzuje ujęcie synchroniczne), ale także na ewolucji; wyjście nie od teorii, ale od materiału. Nie sposób nie wspomnieć, że założenia te mają swoje źródła nie tylko w wykoncypowanych ideach, ale wynikają również z ograniczeń, jakie są udziałem każdego badacza przeszłości: niekompletny materiał, niepewność dokumentów, konieczność rekonstruowania czy może konstruowania na nowo faktów językowych to także ważne argumenty za przyjęciem takiego rozumienia panchronii. Konsekwencją wskazanego stanowiska jest czerpanie materiału językowego ze źródeł, które pochodzą z różnych okresów historii polszczyzny.

2. Jaka diachronia?

Czytelnika niniejszej monografii może dziwić nieco deklaracja, że praca ma charakter panchroniczny, skoro, jak się okaże, przykładów historycznych jest w niej zdecydowanie mniej niż współczesnych. Taka sytuacja wynika przede wszystkim z ograniczeń materiałowych, o których piszę szczegółowo w rozdziale II. Synchroniczność rozumiem tutaj jednak nie tylko jako opis stanu, ale przede wszystkim jako punkt wyjścia do poszukiwań kierunku przemian. Diachronia zaś to moim zdaniem swego rodzaju zmienność w czasie i zmienność przez czas (zob. Pastuch 2018). Cechą charakterystyczną prezentowanej pracy jest także odwoływanie się do źródeł etymologicznych, co nie dla wszystkich badaczy jest efektywną procedurą. Dobaczewski, w tekście o charakterystycznym tytule *Jeszcze o dopowiedzeniach*, w którym po kilkunastu latach podejmuje problem tzw. reaktywów, pisze:

Nie ma (niestety) prostych i jednorodnych zależności między słówkami/ użyciami [...] dopowiedzeniowymi, oraz tymi, które mogą stanowić ich podstawę – to sprawia, że te pierwsze nie mogą być traktowane jako dające się przewidzieć produkty określonych operacji, ani synchronicznie, ani diachronicznie, powinny być potraktowane jako coś osobnego. (Dobaczewski 2014: 127)

Indeks wyrażen opisanych lub wzmiankowanych w pracy

absolutnie (absolutnie nie, absolutnie tak)
32, 38, 59, 68, 69, 70–71, 88–92

akurat 59

ale gdzie 59

ale skąd 59

ani 45, 48–49, 52

ano 75–76, 77, 82, 100, 103–104

ba 37, 38, 55, 82, 96–98, 102–103, 132

bawejże 133

bez chyby (bez pochyby; bezpochybie) 82,
110, 111

Boże uchwaj 38

bynajmniej (bynajmniej nie) 59, 63–64, 65,
66, 122, 125, 128

chyba (no chyba) 10, 12, 32, 37, 38, 97–103,
109, 110–112, 129

e tam 59

gdzie (gdzie tam; e, gdzie tam; gdzie mnie do
tańca; gdzież tam) 59, 60–62

faktycznie 41, 130, 132, 133

ino 82

istotnie 76, 107

ście 82, 106–107

jak najbardziej 34, 85

kompletnie (kompletnie nie) 68, 71, 133

może (być może; może nie; może tak) 12, 32,
112–114, 129, 131

najpewniej (najpewniej nie; najpewniej tak)
116, 122–126

najpodobniej 120

najprawdopodobniej 121, 122–125

najwidoczniej 122–125, 130

najwyraźniej 122–125

naturalnie 37, 79, 86, 87, 88–89, 102, 129,
132–133

ni (ni-ni) 45–52

nie (nie, w ogóle; nie, skąd) 10, 12, 21, 24, 31,
43–58, 72, 128

niechybnie 37

niewątpliwie 86, 88

no 55, 75, 76, 99–101, 103

no ba 55, 97, 99, 102

no chyba 97, 99–100, 102–103, 129

no jasne 100, 102

no naturalnie 102

no oczywiście 99, 100

no pewnie (no pewno) 99, 102, 103

no przecież 97, 102

no raczej 17, 97–103, 129

o prawda przebóg 80

oczywiście (oczywista; oczywisto) 21, 55, 87,
88, 92, 93, 129, 130

- owszeki (owszelki; owszejki) 60, 82, 105
owszem (a owszem) 21, 29, 55, 82, 104–106
- pewnie (pewno) 12, 29, 34, 37, 82, 83, 85, 87,
93–95, 116, 124, 125, 126
podobnie (podobno; podobnież) 21, 29, 117–
120, 121
pono (ponoć) 117–120
poprawdzie 82
prawda 41, 85, 133
prawdopodobnie (prawdopodobnie nie;
prawdopodobnie tak) 117, 120–122, 125
prawie 82
- rzeczywiście 41, 85, 132, 133
- skąd (skądże; skądże znowu) 34, 59, 62–63,
72
snadź 130, 131
- ta i jakże 62
tak (tako), tak jest (tako jest; nie inaczej; tak
rzecz jest; tak(o) jest) 31, 32, 73–84, 94,
105, 118
też 82
- w ogóle (w ogóle nie) 43, 67–68, 69, 70, 72
wcale (wcale nie) 34, 59, 65–68
widocznie 124–125
wierę 38, 131–132
właśnie 11, 21, 133
wprawdzie 82, 83, 84
- zaiste 82, 83
zapewne (za pewne; za pewnie) 83, 114–117
zaprawdę (za prawdę) 82, 83, 115, 116
zdecydowanie 86, 88, 93
zupełnie (zupełnie nie) 68–69, 71
zwłaszcza 82

Magdalena Pastuch

Polish expressions with a polar answer function – the history and the present

Summary

The monograph is devoted to the topic of language expressions which function in Polish as self-standing answers to decision questions. In terms of research material, the work does not restrict it to a single selected period, but rather obtains it from various epochs, since the paramount purpose of the presented research is to describe the dynamics of language development, and therefore assigning particular language facts to corresponding historical periods is here of a lesser significance. What is the most important here is searching for certain patterns along with historical justifications facilitating a functional shift in uttering of a given expression (e.g. *naturalnie* (adverb) > *naturalnie* (particle) > *naturalnie* (self-standing answer to a decision question)). The purpose of the presented investigations is eliciting expressions which appear in the function of self-standing answers to decision questions, defining their relation with homonymous forms occurring in other functions, and identifying the historical sources of their contemporary semantic values. Moreover, the attempts are made to indicate mechanisms of creating new expressions with a polar answer function.

The work's structure is entirely derivative of the semantic criterion, therefore, the language units/expressions which are subsequently discussed include: units/expressions which answer decision questions, express disagreement or lack of consent, or negate the content expressed by preceding decision question (Chapter III); then there are discussed units/expressions which stand as autonomous expressions of agreement/consent or an affirmative answer to a decision question (Chapter IV). The final research material-based chapter (V) describes the units which express various degree of the interlocutor's unsureness in relation to a question asked. The semantics of the sequences under analysis is encapsulated by the following paralocutions [phrases expressing analogous content]: 'yes, I agree with what my interlocutor has said' / 'yes, I confirm what my interlocutor has said' or 'no, I do not agree / no, I do not confirm'; in the case of units expressing unsureness, the generalised meaning is the following: 'the unsureness (of a judgement) in relation to the question asked by another participant of a dialogue (the previous speaker)'. The research material-based chapters have been designed according to similar pattern, so that a reader can compare both historical and lexicographic knowledge related to the topic of expressions selected for description with the conducted interpretations.

I approach the development of a new function as a kind of functional derivation. The material gathered testifies to the fact that in many cases a polar answer function is created based on a particle which, in turn, is derived from a homonymous adverb (e.g. *oczywiście*, *absolutnie*).

The transitions of the said kind are sometimes accompanied by mechanism visible in surface structure, that is, ellipsis and composition. The former is among others represented by *być może* > *może*, as illustrated by the following examples:

*Miałby pan kłopoty, prawda? **Być może**. Kłoss nie tracił spokoju.
Co, miałaś wizje religijne? – **Może**.*

While an example of composition as a mechanism resulting in expressions with a polar answer function are contemporary colloquial answers to decision questions, for instance:

*Czy jak się spotykasz z przyjaciółmi, to oferujesz im granie na konsoli? **No raczej**.
Gorzalka. Chcesz? **No chyba**.*

The point of departure for the provided descriptions of answers to decision questions is always semantics, yet complemented with pragmatic information in accordance with the cumulative pragmatic theory. The foregoing assumption mainly necessitates referring to the semantic values of particles which have become a basis of a polar answer function's development. Epistemic particles are naturally predisposed to this aim, since they comment upon epistemic acts, that is, operate within the realm of knowledge. In the case of answer to decision questions, so a answer that occurs in a dialogue, it is necessary to specify that such a commentary, which conveys the sender's information regarding the level of sureness, in fact refers to a question from the dialogue. This very reservation bars some of the epistemic particles from becoming polar answers. Since an interrogative sentence is neither a sentence in the understanding of logic, nor is it a judgement, answers to decision questions may, therefore, originate from both the particles implying that a given state of affairs is actual (e.g. *na pewno*) and from the particles devoid of the mentioned feature (e.g. *chyba*). However, particles implying factuality of a given judgement may not be, for the reasons already stated, basis for polar answers (e.g. *faktycznie*). Also units which, from today's point of view, qualify as instances of meta-textual commentary, constitute bases for their usage as polar answers (e.g. *ba*).

Key words: linguistics, history of Polish language, metatextual expressions, polar answers

Магдалена Пастух

Польские выражения, выполняющие функцию подтверждения/отрицания – история и современность

Резюме

Монография посвящена языковым выражениям, которые выступают в польском языке в функции самостоятельного утвердительного/отрицательного ответа на закрытый вопрос (польск. *pytanie rozstrzygnięcia*). Материал для анализа не происходит из одного выбранного периода, но из разных эпох, поскольку основной целью исследования является описание динамики развития языка и менее существенное значение имеет подбор языковых фактов к определённым историческим периодам. Самым важным становится поиск некоторых правил и исторических объяснений, благодаря которым возможным является изменение функции в высказывании данного выражения (напр., *naturalnie* (наречие) > *naturalnie* (частица) > *naturalnie* (самостоятельный ответ на вопрос)). Целью исследования является выделение выражений, которые выступают в функции самостоятельного ответа типа «да/нет» на поставленный вопрос, определение их отношений к омонимичным формам, выполняющим другие функции, а также поиск исторических истоков их современной семантической ценности. Предпринимаются также попытки показать механизмы создания новых выражений, которые выполняют функцию подтверждения/отрицания.

Структура работы подчинена семантическому критерию, т.е. последовательно описываются единицы/выражения, отвечающие на закрытый вопрос и выражающие несогласие либо отрицание содержания, выраженного в предшествующем вопросе (глава III). Затем рассматриваются единицы/выражения, являющиеся автономными выражениями согласия или подтверждающим ответом на закрытый вопрос (глава IV). В последней аналитической главе (V) описываются единицы, которые выражают разную степень неуверенности собеседника по отношению к заданному вопросу. Семантика анализируемых примеров содержится в высказываниях: ‘да, я согласен с тем, что сказал мой собеседник / да, я подтверждаю то, что сказал мой собеседник’ либо ‘нет, я не согласен / нет, я не подтверждаю’; в случае единиц, выражающих неуверенность, обобщённым значением является: ‘неуверенность (суждения) по отношению к вопросу, которое задал другой участник диалога (предыдущий оратор)’. Аналитические главы построены по той же схеме, так чтобы читатель мог сравнить как исторические и лексикографические сведения насчёт выбранных для описания выражений, так и их интерпретацию.

Появление новой функции я рассматриваю как своего рода функциональную деривацию. Собранный материал подтверждает, что во многих случаях можно говорить о том,

что функция подтверждения/отрицания образуется на основе частицы, которая, в свою очередь, образована от омонимичного наречия (напр., *oczywiście, absolutnie*). Данного вида переход иногда сопровождается механизмами, которые можно заметить в структуре единицы. Примером первого из них может послужить, в частности, *być może > może*:

*Miałby pan kłopoty, prawda? **Być może.** Kłoss nie tracił spokoju.
Co, miałaś wizje religijne? – **Może.***

Примером второго механизма, образующего выражения, которые выполняют функцию подтверждения/отрицания, являются, в свою очередь, современные разговорные ответы на вопросы, напр.:

*Czy jak się spotykasz z przyjaciółmi, to oferujesz im granie na konsoli? **No raczej.**
Gorzałka. Chcesz? **No chyba.***

Отправной точкой для описания утвердительных/отрицательных ответов на вопросы всегда является семантика, которая дополняется, согласно кумулятивной прагматической теории, прагматической информацией. Данное положение требует обращения прежде всего к семантической ценности частиц, которые стали основой для образования функции подтверждения/отрицания. Для этого естественным образом предопределены эпистемические частицы, которые комментируют акт познания, т.е. опираются на знание. В случае ответа типа «да/нет» на вопрос, т.е. такого, который появляется в диалоге, необходимым является уточнение, что данный комментарий, передающий информацию отправителя о степени уверенности, касается вопроса в диалоге. Это влияет на то, что не все эпистемические частицы могут быть ответами. В связи с тем, что вопрос не является предложением в логическом смысле и не является также суждением, ответы на рассматриваемые вопросы могут образоваться как от частиц, имплицитующих, что данное положение вещей происходит (напр., *na pewno*), так и от тех, которые не имеют этой черты (напр., *chyba*). Однако, по указанной выше причине, не являются основой для интересующего нас ответа частицы, которые имплицитуют истинность суждения (напр., *faktycznie*). Единицы, которые с сегодняшней точки зрения квалифицируются как метатекстовый комментарий, являются также базой для употреблений, выражающих подтверждение/отрицание (напр., *ba*).

Ключевые слова: лингвистика, история польского языка, метатекстовые выражения, утвердительные/отрицательные ответы на вопросы